

Mimari-bağlam ve mimari-estetik ilişkisi

Mimaride bağlam, mekânın fiziksel, kültürel ve sosyal çevresi ile ilişki kurma biçimi olarak ifade edilebilir. Bu çerçeveyi oluşturmada, binanın formları, malzemesi ve onun mimari ifadesi, yapı elemanlarının biraraya gelme biçimleri, malzemenin sürekliliği, yapının topografya ile ilişkisi gibi dinamikler etkili olmaktadır. Mimaride, tasarım, kendisinden öncekilere belli ölçülerde referans verir, alıntılar, barındırır. Öte yandan mimari, diğer tasarım ürünlerinden farklı olarak, sabit bir fiziksel bağlamla birlikte var olur ve anlam kazanır. Bu nedenle “yer” mimarinin belirleyici girdisi, varolma zeminidir. Mimari ürünle bağlamı arasındaki ilişki her ikisinin de anlamını yeniden kurar, dönüştürür. Bu özelliği, mimari ürünün birebir tekrarını olanaksız kılar. Bağlam, mimarlık nesnesini farklılaşmaya ve özgünleşmeye zorlar. Bu nedenle alıntı ve referanslar, bağlama duyarlı bir tasarım içinde yeniden anlam kazanacak biçimde dönüşüme uğrar.

Bu çerçeveden bakıldığında, sadece fiziksel bağlam değil, sosyal ve kültürel bağlamlar da mimarinin biçimlenmesinde, benimsenmesinde, kalıcı ve sürekli olabilmesinde etkilidir. XX. yüzyılda bağlam, bilginin ve tasarımın kaynağı ve gerekçesi olarak görülmüştür. Mimaride estetik kavramını, mimari tasarımın fiziksel bileşenleri ile tanımlamak gerekir. Bu bileşenleri, mimaride oran, denge, simetri, hiyerarşi, eklemlenme, zıtlık, ritim, denge, vb olarak sıralamak mümkündür. Doğru bir mekân tasarlamak, mimaride estetik olgusunun oran, simetri, hiyerarşi, ritim, zıtlık, eklemlenme, düzen, kompozisyon gibi ölçütlerinin doğru kullanımı ile mümkündür. Bir mekânın tasarımında mimari denge, mimari oranlar, mimari elemanların ritmi ve birbirleri ile olan ilişkilerinin doğru çözümlenmiş olması, o mekânın mimari açıdan başarıya ulaşmış olduğunu gösterir. Bu fiziksel bileşenler, aslında, mimari tasarımın sosyal ve kültürel mesajlarını kente ve ait olduğu topluma iletme biçimidir.

Mimaride temsil araçları

Mimari, en önemlileri sosyal, düşünsel, teknik ve estetik koşullar olmak üzere belirli sayıda koşullarla saptanmıştır. Sosyal koşullar kapsamında, tüm binalar bir program sonucudurlar. Düşünsel koşullar, sadece toplumun ve birimin ne olduğundan değil, aynı zamanda ne olmak istediğinden ve düş dünyalarından, sosyal efsanelerinden, isteklerinden, dinî inançlarından türemesi-dir. Teknik koşullar, bilimsel gelişmeler ve bunların zanaat ve endüstrideki uygulamalarına dayanmaktadır. Estetik koşullar, güzel sanatlara ait kabul ve yorumların tümüdür. Mimarinin önemli temsil araçlarından biri, “bi-çim”dir. Mekânın sahip olduğu biçim, aynı zamanda o mekânın sosyal ve kültürel mesajlarını da topluma iletir. Mimari “heykel + fonksiyon”dur. Açıklıklar, aralıklar, dolu ve boşlar mimarinin oluşturduğu dildir. Mimarinin başarısı, mekânın bileşen ve öğelerinin tanımına, o mekânın içinde bulunduğu fiziksel çevredeki yeri ve işlevinin kapsamına bağlıdır. Ölçü, oran ve denge ile bir kompozisyon üç boyutlu bir eleman olmaktan çıkıp mekânsal özellikler kazanmaya başlamaktadır.

Elemanlar arası ilişki, bu elemanlara bir bütün olarak mekânsal özellik kazandırmakta, derinlik, yoğunluk ve açıklıkları ile de kompozisyon artık mekânsal bir tanıma sahip olmaktadır. Mekânı oluşturan çeşitli bileşen ve öğeler, mekân örgütlemeye çok farklı roller üstlenmekte, mekânın bütünsel etkisi üzerinde son derece önemli olmaktadır. Bir mekân tek başına ele alınacak olursa bu bileşenler öncelikle yapısal bileşenler olacaktır. Bunlar sabit olmakla birlikte

çoğunlukla sınırlayıcı roller üstlenirler. Duvar, kolon, kiriş ve çatı gibi elemanlar bu bileşenlerden sayılabilecektir.

Kentsel ölçekte bir mekân örneği düşünülürse bu, binalar arasında kalan kamusal mekânlar olacaktır. Her bina iki mekânın oluşmasına yardımcı olur: binanın kendisi tarafından saptanan iç mekân ve bu bina ile komşu binalar arasındaki dış mekân veya kentsel mekan. Böylece doğaldır ki iç mekânları olmayan tüm eserler ve özellikle binaların cepheleri, sanatsal değerleri ne olursa olsun, kentsel mekânların oluşumunda sahneye girerler. Tüm bina, ekonomik, sosyal, teknik, işlevsel, mekânsal, dekoratif bir değerler kümesi ile nitelendirilir.

Mimaride biçimin önemini

Mimari biçimlerin, dokunuşların, malzemelerin, ışık ve gölge ayarının, rengin hepsi mekânı biçimleyen bir niteliği ya da ruhu inceden inceye duyumsatmak için biraraya gelirler. Işık ve gölge mimari kütlelerin biçimlerini ortaya çıkarır. Mimari biçim, mekân ve kütle arasındaki temas noktası olarak da tanımlanabilir. Biçimin oluşmasına giden yolda başlangıç noktası neye ihtiyaç duyulduğudur. Kullanılan malzeme, biçimlenmenin genel kuralları yani kültür ve gelenekler, o işe özgü bilgi ve teknoloji ve çeşitli sınırlamalar veya kısıtlamalar (malzemeye, teknolojiye ilişkin veya ekonomik ve yönetmelikler) biçimin ortaya çıkmasında etkindir. Biçimin görsel özelliklerinin (boyut, renk, doku, konum, yönelim, vb.) hepsi gerçekte onları gözlediğimiz koşullar tarafından etkilenir. Gerek malzemenin doğası, gerek strüktürel işlev, gerek imalat süreci yoluyla orantısal sınırlamaların mimari biçim üzerindeki belirleyici etkisi göz önüne alınacak olsa bile, tasarımcı her durumda binanın biçimleri ve mekânlarının oranlarını kontrol eder. Tasarlama-biçimlendirme olgusunun temel niteliği güncel bilgi ve teknolojilere dayanmaktadır. Teknik ve bilinç, mimarlığın iki ana kaldıraçtır, yapı sanatı onların üstünde durur.

Teknoloji, rasyonel düşünme sistematüğinde çok önemli bir destek oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bir mekânın oluşabilmesi için, bir taşıyıcı sisteme gerek duyulmaktadır. Bu sistemin elemanlarının boyutu ve oranı doğrudan doğruya üstlendikleri strüktürel görevlere bağlıdır ve bu nedenle çevrenemesine yardım ettikleri mekânların boyut ve ölçüğünün görsel bir belirteci olabilir. Mimarlığın gerçek yüzü, bir yanda bilincin özel durumundan dolayı düşünsel değerlerin, bir yandan da düşüncenin maddeye dönüşmesini, yapının dayanıklılığını, kullanılışlılığını, uzun ömürlülüğünü sağlayan teknik etkenlerin belirlediği bir yüzdür.

Hızlı gelişen teknoloji ve bilişim ortamında tasarımcı, bilgi toplumunun, doğru ve yararlı yönlendirilmesinde bir sorumluluk taşır. Başka bir deyişle, teknolojinin ve bilişim alanındaki gelişmelerin kullanılma biçimi, disiplinler arası gelişmeleri ve özgür düşüncenin ifadesini güçlendirecektir. Bu süreç diğer bir açıdan değerlendirildiğinde, mimari tasarımın toplumsal alanla bütünleşmesinin bir yöntemidir; kültürel özgünlüğün ve çeşitliliğin tasarım alanındaki yansımalarına fırsat vermenin fırsatı ya da aracı olarak değerlendirilebilir. Gelişen teknolojilerin böylesi bir amaca yönelik kullanımı ve özellikle bu alanda getirilecek yaratıcılıklar yukarıda da değinildiği gibi bu araştırmanın temel kaygısı olmuştur. Bu bağlamda,

mimari tasarımın da hızlı gelişen teknolojiler karşısında özgün kültür değerlerini ve farkları vurgulayan, bunları toplumsal alanla bütünleştiren bir “dil”i olduğunu söyleyebiliriz.

Mimarlığın gelişimini anlayabilmek için, göçebe uygarlık, tarımsal uygarlık ve endüstri uygarlığı dönemlerini temel almak uygun olacaktır. İlk tasarım ürünleri, tarımın başlayıp yerleşik düzene geçilen, bir üretimin ve küçük ölçekte depolamanın olduğu dönemlerdendir. İlkel hâliyle mimarının Eski Taş Devri’nde ortaya çıkmış olması gerektiği ileri sürülür. “Yaşamsal kaygılarla barınma ihtiyacı duymak ve bu ihtiyacı en elverişli şekilde gidermeye çalışmak” mimarının bir bakıma başlangıçtaki tanımıdır. Mağara mimarisinin, bu devirde, insanoğlu tarafından belirli nitelikleri yüzünden seçilip barınak olarak kullanıldığı söylenebilir. Tarımsal uygarlık döneminin, yani Cilalı Taş Devri’nin, yaklaşık 9-10 bin yıl önce Ortadoğu’da başladığına inanılır. Tarımsal düzen MS XVIII. yüzyılın ortalarına kadar evrensel uygarlığın ortak niteliği olmuştur. Bu dönemin mimarisini belirleyen genel çizgiler, kerpiç, kil, kalkertaşı, kumtaşı, mermer, granit ya da ahşap genellikle rastlanan yerel malzeme türleridir. Roma’da betonun geliştirilmesi büyük bir devrim olmuştur.

Süleymaniye, Selimiye, Şehzade, Sultan Ahmet ve Yeni Cami Tarımsal Düzen uygarlığının mimari başyapıtlarıdır. Bu arada, tarımsal düzenin anıtsal mimarisinin yanında, bazen ondan da daha önemli olarak halk mimarisi, yeni tanınmış, resmen eğitilmiş mimarlarca yapılmamış, anonim, isimsiz mimari çağdaş mimarların dikkatini çeker hale gelmiştir. Böylece fonksiyona, ekonomik, teknolojik ve estetik gerekliliklere bağlılık hiçbir zaman gerçek, otantik verilerin sınırlarını aşmayacak, mimariyi şu veya bu anlamda bir yapay biçimcilik ürünü haline getirmeyecektir. Aynı uygarlık döneminin strüktürel açıdan diğer bir önemli gelişme MS XII.yüzyılın ortalarında Fransa’da başlayan gotik üslup tarzıdır.

Günümüz mimarisinde demir, çelik, alüminyum ya da betonarme sayesinde yeniden geçerli hale gelen karkas iskelet sistemin tarihteki ilk örnekleridir. Rönesans Antik Yunan ve Roma’nın sembollerine fazlaca bağlı kalmış, eklektik bir yöntem izleyerek görkemli yapılar yaratmıştır. Onu izleyen barokta (XVII.yüzyıl) ise bir yandan plastik, hacimsel değerleri, öte yandan iç mekân düzeni açısından mimari yepyeni deneyimler geçirmiş, çağdaş yapı sanatının bazı örneklerinde belirleyici nitelik olarak işlenen dinamizm ilk başarılı öncülerine barok diye adlandırılan bu dönemde kavuşmuştur.

Endüstri Çağı Mimarisi’ne modern mimari de diyoruz. Endüstri devriminden itibaren modern mimarının gelişimini, belirli bir insani faaliyeti barındırmak üzere planlanan ya da inşa edilen mimari yapıtın fonksiyonel, teknolojik ve estetik bakımlardan herhangi bir yabancılaşmaya yer vermeksizin, doğrudan doğruya o faaliyeti gerçek anlamda belirleyen ana verilerden hareket etmiş olması ölçütüne göre yapıyoruz. XVIII. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan demir köprüler o yüzden modern mimarının ilk otantik örnekleri sayılır.

Endüstri çağı mimarisinin strüktürel yönden en ilginç tarafı, teknolojik yetkinliğin sağladığı, neredeyse sınırsız denebilecek bir özgürlüktür. Betonarmenin, çeliğin, alüminyumun, plastik maddelerin farklı biçimlerle taşıyıcı ve örtücü fonksiyonlara kavuşturulduğu modern strüktür anlayışı çerçevesinde, çadırsal konstrüksiyonlar,

göçebe uygarlıkta rastlanan bir mimari türüne bambaşka içerik ve boyutlarla yeniden dönüşü ifade eder.

Özellikle 1960'ların başlangıcından itibaren mimaride yeni çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Dış biçime önem verilmesine, plastik sanatların cephelerden şehirseller mekanlara yansıtılmasına, tarihle, geçmişle, çevreyle yakın ilişkiler kurulmasına çalışılmıştır.

